

Erkki Koskenniemi

Apostolien teot

Apostolien teot on Luukkaan kaksiosaisen teoksen jälkimmäinen osa. Molemmat Luukkaan kirjoittamat teokset on syytä lukea yhdessä.

Viimeinen mainittu tapahtuma on Paavalin tulo Roomaan, n. 60 j.Kr. Joidenkin tutkijoiden oletus on, että teos on kirjoitettu vielä ennen Paavalin prosessia. Kuitenkin Luukkaan tarkoitus ei ole kuvata Paavalin elämää, vaan evankeliumin tuloa Roomaan (ks. alla). Teos on kirjoitettu Luukkaan evankeliumin jälkeen, siis n. 80-90 jKr.

Kirjoittaessaan evankeliumiaan Luukkaalla oli käytössään lähteensä ja niitä voidaan arvioida, mutta Apostolien tekojen kohdalla kysymys on vaikeampi. Perinteisesti on otaksuttu hänen käyttäneen "me-lähdettä" jaksossa 16:10-17; 20:5-21:18. Kysymys siitä, missä määrin hän on käyttänyt Paavalin kirjeitä, jakaa edelleen tutkijat. Apt.11:30 Luukas sanoo Paavalin olleen Jerusalemissa, mutta Gal. 1 Paavali ei kerro tästä matkasta mitään. Mm. tämän vuoksi useat tutkijat katsovat, ettei Luukas kuulunut Paavalin lähipiiriin.

Kirjan jäsenitys (toki varsin karkea) ja samalla merkittävä teologinen avain on jakeessa 1:8:

"Mutta te saatte voiman, kun Pyhä Henki tulee teihin, ja te olette minun todistajani Jerusalemissa, koko Juudeassa ja Samariassa ja maan ääriin saakka."

Tämän mukaisesti evankeliumi kertoo evankeliumin etenemisestä Juudeassa (1-7), Samariassa (8) ja pakanoiden parissa (9-28). Tähän jakeeseen liittyy myös kauaskantoisia teologisia ratkaisuja: Aina siirryttäessä uudelle lähetyskentälle Henki vuodatetaan näkyvällä tavalla. Näin tapahtuu ensimmäisenä helluntaina Juudeassa (luku 2), samarialaisten parissa (8) ja ensimmäisten pakanoiden parissa (10-11). Viimeinen "lähetyskenttä" on kristinuskon äitiliikkeeksi kutsuttu Johannes Kastajan opetuslasten joukko (luku 19). Hengen vuodatus on Luukkaalle merkki siitä, että Jumala tahtoo evankeliumin ylittävän rajat ja tulevan kaikkien omaisuudeksi.

Jo Luukkaan evankeliumi ottaa muutaman askeleen Markuksen tekstistä kreikkalaisen historiankirjoituksen suuntaan. Apostolien teoissa, jossa mallia ei ole seurattavissa, piirre korostuu. Luukas on syystä katsottu ensimmäiseksi kristilliseksi historiankirjoittajaksi. Hän mainitsee suuren määrän provinsseja ja virkamiehiä ja käyttää huomiota herättävästi korrekkeja nimityksiä, vaikka tittelit vaihtuivat jatkuvasti. Kuten antiikin historiankirjoittajat Thukydidestä alkaen hän käyttää puheita todennäköisesti ilman kirjallisia lähteitä, mutta sijoittaen puhujan suuhun sen, mitä hänen voisi olettaa sanovan: Stefanoksen puhe on kriittisempi temppeleä kohtaan kuin Luuk. 1-2 ja Paavali esittää puheissaan oman opetuksensa vanhurskauttamisesta.

Teoksen tarkoitusta arvioitaessa on lisäksi otettava huomioon tärkeä maantieteellinen näkökulma: Luukas ei ole kiinnostunut kartoittamaan evankeliumin leviämistä eri puolille maailmaa. Juudeassa tehty lähetystyö kuvataan hyvin niukasti, juutalaisille hyvin tärkeä Egyptin suunta jää etiopialaisen varaan (8. luku), idästä Luukas vaikenee kokonaan ja Syyria ja itäinen Vähä Aasia jäävät niukalle huomiolle. Samassa yhteydessä on kiinnitettävä huomiota toiseen outoon piirteeseen: Pietari katoaa kuvasta luvun 12 jälkeen lähes täydellisesti (ks. kuitenkin luku 15), jo häntä ennen Johannes ja Filippus. Selitys näihin molempiin piirteisiin on se, että evankeliumin suunta on Rooma – teoksen otsikko "Apostolien teot" on sekundäärinen ja jos se pitäisi nimetä, nimeksi voisi antaa "Miten evankeliumi tuli Roomaan."

Luukkaan teos on kirjoitettu useita vuosikymmeniä Pietarin, Paavalin ja Jaakobin marttyyrikuoleman jälkeen. Ei ole ihme, että ote on usein harmonisoiva: Ap.t. 15 ja Gal. 2 puhuvat samasta kokouksesta, mutta näkökulma on toisenlainen ja historiallinen kysymys muodostuu vaikeaksi.

Teoksen sisäinen dispositio tarjoaa hyvän pohjan sen tarkastelulle.

Luvut 1-7 tulee lukea tarkkaan ja seurata, miten ns. sentripetaalinen lähetysnäky muuttuu sentrifugaaliseksi. Mm. Sak 8 ja Jesajan kirjan loppuluvut edellyttävät, että pakanakansat nousevat Siionin vuorelle ja alkavat palvella Israelin Jumalaa. Tämän vaiheen päättää Stefanoksen kivittäminen ja siihen liittyvä vaino. Samassa yhteydessä on syytä kiinnittää huomiota Jerusalemin alkuseurakunnan jakautumiseen, jossa ilmeisesti kieli ja diasporatausta ovat olleet merkittävä tekijä. Luukkaan mukaan alkuseurakunta saattoi edelleen elää Jerusalemissa, mutta vaino on kohdistunut ilmeisesti pääosin kreikkaa puhuvaan seurakunnan osaan, jossa suhtautuminen temppeleihin on ollut radikaali. Vielä 12. luvun tapahtumien jälkeenkin alkuseurakunta saattoi elää Jerusalemissa, vaikka Pietari joutui lähtemään – Jaakob Vanhurskas oli kyllin lakihurskas voidakseen elää marttyyrikuolemaansa (v. 63) asti.

Samarian lähetystyö (luku 8) on Luukkaan näkökulmasta merkinnyt tärkeää välivaihetta ennen varsinaista pakanalähetystä.

Luukaan mukaan lähetystyö pakanoiden parissa alkoi (yksittäisiä tapauksia lukuun ottamatta) Antiokeian seurakunnassa. Kaupungin vahvan juutalaisyhteisön parista löytyi kristittyjen joukko (*khristianoi*), joka alkoi ottaa mukaansa myös pakanoita. "Ensimmäinen lähetysmatka" (luvut 13-14), jonka historiallisuuden monet kiistävät (mm. Vielhauer ja Köster), on kuvaus alkavasta lähetystyöstä, joka törmäsi syväälle käyviin ongelmiin ja jakoi myös kristittyjen käsitykset. Näitä erimielisyyksiä Luukas ei jää kuvaamaan luvun 15 jälkeen, vaan kuljettaa evankeliumin Paavalin mukana halki Manner-Kreikan Roomaan asti. – Ap.t. 18 sisältää tietoja, jotka ovat hyvin tärkeitä Paavalin toiminnan ajoitukselle: Täällä mainittu Claudiuksen toimeenpanema juutalaisten karkotus tapahtui v. 49 ja Junius Gallio tuli Akhaian käskynhaltijaksi v. 51/52 j.Kr.